

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КОНТРАКТУ ПРО СПОРТИВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

З початку 90-х років ХХ ст. вітчизняний спорт почав набувати якісно нових властивостей, характерних для розвинутого суспільства з ринковою економікою. Комерціалізація спортивної діяльності та зміни у всій системі організації спорту в Україні зумовили домінування приватно-правових форм забезпечення діяльності вітчизняного спорту. Зазначені зміни не могли не торкнутися й тих відносин, що складаються між спортивним клубом та спортсменом внаслідок укладення контракту (договору) про спортивну діяльність.

Зважаючи на той факт, що у доктрині цивільного права проблематиці спортивних контрактів присвячено вкрай мало уваги, а вітчизняне законодавство досі відносить спортивний контракт до різновиду трудового договору, дослідження правової природи та особливостей укладення контракту про спортивну діяльність є надзвичайно актуальним.

Перед тим, як безпосередньо перейти до розгляду питань, що є предметом цього дослідження, наведемо ключові поняття, якими тут є: «договір», «спортивний контракт», «контрактування», «професійна спортивна діяльність», «спортивний клуб».

Слід наголосити, що система укладення контрактів із спортсменами як така зародилася в США ще у 80-ті роки ХІХ століття. Її поява була спричинена намаганням власників професійних команд та їх менеджерів закріпити спортсменів на певний час за тим або іншим клубом та обмежити зростання їхньої заробітної плати, що пов'язана з конкурентною боротьбою команд за кращих професіоналів. Контрактування незабаром перетворилося на базовий елемент професійного спорту США, а дещо пізніше й інших країн [1, 20].

Від самого початку свого існування відносини спортивного контрактування в країнах Заходу були засновані на принципі саморегулювання, тобто спортивні клуби та спортсмени виступали рівноправними учасниками цих відносин, які самостійно визначали взаємні права та обов'язки на підставі письмової домовленості, тобто спортивного контракту.

В Україні словосполучення «спортивний контракт» вперше з'явилося з прийняттям Постанови Ради Міністрів СРСР від 8 січня 1991 р. «Про додаткові заходи з економічної діяльності в галузі спорту», що спричинила справжню революцію в радянському спорті.

Аналіз системи умов спортивного контракту, закріпленої у Постанові, дозволяє зробити висновок, що наведений акт був першим кроком до визнання спортивного контракту цивільно-правовим договором.

Так, вказаний нормативний акт встановлював, що під час укладення спортивного контракту у ньому було рекомендовано відображати такі умови: строк чинності; досягнення спортивних результатів; права, обов'язки та відповіді-

дальність сторін; умови організації та оплати праці; соціально-побутові й інші умови, необхідні спортсменові, тренеру або спеціалісту збірної команди для виконання взятих обов'язків; підстави розірвання контракту.

Крім того, спортивний контракт повинен був набувати чинності з моменту його підписання сторонами і міг бути змінений тільки з їхньої згоди. Це, безперечно, свідчить про його цивільно-правову природу, оскільки відповідно до ст. 24 КЗпП України трудовий договір набуває чинності з моменту видання наказу чи розпорядження власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу або тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи. Натомість, відповідно до ст. 638 ЦК України, цивільно-правовий договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, тобто з моменту підписання. Крім того, трудове законодавство передбачає декілька підстав для зміни умов трудового договору і далеко не всі з них передбачають згоду працівника. Тим часом цивільне законодавство, дійсно, дозволяє змінювати умови договору тільки за згодою всіх сторін такого договору. Такий підхід слугує інтересам як спортивного клубу, так і самого спортсмена, який має більше можливостей для вибору найбільш прийнятної для нього команди.

Розірвання контракту повинно було здійснюватися на підставах, встановлених чинним законодавством, а також передбаченою домовленістю сторін у контракті. При цьому, якщо розірвання контракту здійснювалося на підставах, що передбачені в контракті, але не встановлені у законодавстві, звільнення повинно було бути здійснено чомусь у відповідності до трудового законодавства.

Таким чином, законодавець, фактично, запровадив цивільно-правове регулювання відносин контракування у спорті із субсидіарним застосуванням трудового законодавства.

Беручи до уваги той факт, що застаріле цивільне законодавство тих часів дійсно не давало змоги регулювати весь комплекс відносин, що склалися між спортивним клубом та спортсменом у професійному спорті, на наш погляд, субсидіарне використання правових інструментів трудового права було виправданим та достатньо ефективним.

Після розпаду Радянського Союзу проблемам контракування у спорті майже не приділялося уваги, відтак відносини у цій сфері розвивалися достатньо хаотично.

Значне поширення в той час отримало використання іноземних конструкцій спортивних контрактів, перш за все тих, що використовувалися в країнах Західної Європи та США. Власне, у договірній практиці спортивні клуби йшли шляхом запозичення досвіду зарубіжних колег.

Проте застосування як еталону зарубіжних систем контракування, що діяли в країнах з іншими правовими та соціально-економічними умовами, відбувалося часто поза межами вітчизняного цивільного та трудового законодавства.

Зокрема, юридико-функціональний аналіз контрактів спортсменів того часу свідчить, що клуби та федерації робили акцент не на регулюванні відносин,

пов'язаних із винагородою та іншими заохоченнями, що є основним для подібних документів на Заході, а на обов'язках спортсменів. Як правило, в контрактах були відсутні пункти про покращення соціально-побутових умов життя, про сприяння в навчанні, не були розкриті належним чином питання страхування, пенсійного забезпечення, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у випадку розірвання контракту з боку спортивного клубу.

Намагання використати деякі моделі контрактів, що регулювали спортивні відносини в іноземних країнах часто призводили до порушення прав спортсменів у зазначеній сфері. Так, інколи передбачалося, що у випадку, якщо спортсмен вперше порушить зобов'язання за контрактом, йому в письмовій формі виносилося попередження. При повторних порушеннях спортивні клуби могли знизити спортсмену надбавку за високу професійну майстерність, встановити йому систему різноманітних штрафів в залежності від серйозності порушення [3, 14].

Так, наприклад, розділ IV контракту № 23 від 1 жовтня 1997 р., укладеного з однією із гандболісток ГК «Мотор» (Запоріжжя) передбачав, що до гандболіста, який грубо і систематично порушує спортивний режим, несумлінно ставиться до навчально-тренувального процесу, без поважних причин виступає нижче своїх можливостей, застосовуються наступні санкції: позбавлення доплат; умовна дискваліфікація строком до 2-х років; дострокове розірвання контракту.

Часто власники та менеджери вітчизняних спортивних клубів використовували систему покарань, що діє в американському професійному спорті: за запізнення на тренування або збори команди — у розмірі тижневої заробітної плати; за видалення з поля — до 500 доларів США; за зайву масу тіла гравця — 50 доларів за 1 кг на день; за несвоєчасне повідомлення лікаря або тренера про отриману травму — до 100 доларів США; за втрату форми або інвентарю клубу — до 100 доларів США та відшкодування їх вартості; за запізнення на літак на гру в інше місто — 500 доларів США плюс проїзд за свої кошти; за недотримання розкладу дня — до 100 доларів США і т.д. [3, 210]. Специфікою спортивних відносин інколи пояснювалося внесення до контрактів таких умов, що прямо суперечили чинному законодавству. Так, траплялися випадки, коли контракти містили заборону для спортсмена змінювати протягом встановленого періоду місце проживання, заборону народжувати дитину в період чинності контракту і т. ін.

Треба зазначити, що тенденція обмеження особистих немайнових прав договором стала очевидною не тільки для професійного спорту, а й для інших галузей суспільної діяльності, наприклад, для шоу-бізнесу. З іншого боку, виникає питання про те, чи можуть взагалі особисті немайнові права бути предметом договору. Адже інколи це є необхідним. Так, спортсмен, який має зайву масу тіла, не зможе забезпечити необхідний спортивний результат, а, отже, — не принесе очікуваної користі клубу. Доктрина цивільного права виходить з того, що особисті немайнові права є невідчужуваними і не можуть бути предметом договору. Зокрема, ознаками особистих немайнових прав визнаються такі: при-

належність цих прав кожній фізичній особі; приналежність цих прав фізичній особі від народження або за законом; відсутність у цих прав економічного змісту; тісний зв'язок особистих немайнових прав з фізичною особою; приналежність особистих немайнових прав особі довічно.

В той же час очевидно, що ці відносини є предметом спортивних контрактів, контрактів з продюсером у шоу-бізнесі тощо, і ми не можемо ігнорувати цього. Те, що відносини з приводу особистих немайнових прав стали де-факто предметом договірної регуляції, не викликає сумніву, тому настав час їх формалізувати де-юре. Але слід вирішити, наскільки та в якому напрямку.

Крім того, через невизначеність правового статусу спортивних клубів, інколи стороною в контрактах виступав не сам спортивний клуб, а його власник. Так, у спортивному контракті, укладеному з однією із гандболісток ГК «Мотор» (Запоріжжя), було відкрите акціонерне товариство «Мотор Січ», що виробляє двигуни для літаків. Отже, йдеться про неналежну сторону такого контракту.

В деяких контрактах встановлювалися й особливі підстави розірвання контракту зі спортсменом. Зокрема, контракт міг бути розірваний у випадку дискваліфікації спортсмена, отримання позитивного допінг-тесту, недосягнення спортсменом спортивних результатів, обумовлених контрактом, зниження спортивної майстерності, укладення інших контрактів в період дії контракту про спортивну діяльність, розголошення відомостей, що складають конфіденційну інформацію і т. ін.

Отже, спортивні контракти, що укладалися у 90-х роках ХХ ст. часто суперечили чинному законодавству, їхня галузева належність не могла бути чітко визначена, виходячи зі змісту, незрозумілою і нечіткою була і сутність відносин, що регулювалися ними. Таке становище ускладнювало правову регламентацію правового становища спортивних клубів і спортсменів, призводило до розпорощення норм права та неоднозначності в регулюванні відповідних відносин.

Період цілковитої правової невизначеності у регулюванні відносин між спортивними клубами й іншими спортивними організаціями та професійними спортсменами в Україні продовжувався до 2001 р., коли було внесено зміни до Закону України «Про фізкультуру і спорт».

Так, 21 червня 2001 р. до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» було внесено ст. 23-3, яка встановила, що особи, які здійснюють діяльність у професійному спорті, працюють за трудовими договорами (контрактами), що укладаються в письмовій формі відповідно до порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України з врахуванням вимог відповідних українських і міжнародних спортивних організацій.

Проте, спроба врегулювати відносини між спортивними клубами та спортсменами за допомогою лише норм трудового права також не принесла необхідного результату. Так, аналізуючи «трудовий контракт» № 40 одного з гравців ТОВ «Спортивний клуб «Галичанка», в додатку № 1 до нього виявляємо систему штрафів, що застосовуються до спортсменів: запізнення на тренування —

100 грн, неявка на тренування без поважної причини — 300 грн, відмова від тренування та гри без поважної причини — 1000 грн, неадекватна реакція на вказівки тренера — 100 грн, словесні заперечення тренеру — 100 грн, порушення спортивного режиму (вживання алкоголю, тютюну) — 3000 грн, розголошення конфіденційної інформації про спортивний клуб — 10 000 грн тощо. Зазначені норми жодним чином не вкладаються у систему трудового права України. Єдиною умовою, за якою вони можуть бути застосовані, є визнання пріоритету цивільного права при регулюванні відносин контракування.

Тож, вважаємо, що рішення регулювати відносини контракування у спорті за допомогою трудо-правових норм було помилковим. Більше того, фактично ігноруючи проблеми практики, український законодавець планує ухвалити цілу низку норм, що регулюють питання укладення спортивних контрактів у новому Трудовому кодексі України, проект якого перебуває на розгляді у Верховній Раді України. Зокрема, ст. 143 проекту ТК України передбачає, що порядок роботи у нічний час професійних спортсменів може встановлюватися колективним або трудовим договором; ст. 163 проекту ТК України допускає можливість залучення професійного спортсмена до роботи у вихідний день; ст. 166 проекту ТК України містить можливість залучення професійного спортсмена до роботи у святковий день. Це й логічно, що коли споживач спортивного шоу відпочиває, професійний спортсмен-шоумен повинен його розважати. Інакше й бути не може. Проте виникає запитання, а чи відповідні відносини повинні бути врегульовані нормами саме трудового права?

З одного боку, не можемо не відзначити, що у 1990-ті роки за відсутності якісного цивільного законодавства за допомогою норм трудового права дійсно була можливість забезпечити більш стабільне становище професійних спортсменів. Проте сьогодні ми маємо повне право поставити запитання: чи є відносини, що складаються між спортивними клубами та професійними спортсменами, частиною предмета регулювання трудового права?

Цілком очевидно, що продуктом професійного спорту є спортивне видовище (послуга), що має форму товару. Професійні спортивні відносини — це, у першу чергу, товарно-грошові відносини [4, 11].

Важко погодитися з позицією О. А. Шевченко, яка переконана, що незважаючи на багатоманіття здійснюваних функцій, діяльність професійного спортсмена можна все ж розглядати у вигляді роботи на певній посаді. Спортсмен, таким чином, виконує певну трудову функцію, а не передає результат своєї праці» [5, 45].

Як контраргумент наводимо слова А. Ф. Антипова, який стверджує: «Очевидно, що законодавець цілком невиправдано ускладнює контрактні правовідносини. Адже сьогоденне цивільне законодавство дозволяє регулювати їх достатньо чітко, треба лише визнати цивільно-правову природу цих відносин, а віднесення правовідносин сторін у ході професійної спортивної діяльності до трудових відносин породжує низку питань, що неможливо розв'язати» [6, 20]. Ми можемо лише приєднатися до такої твердої позиції і навести додаткові аргументи: яку посаду у штатному розкладі займає спортсмен-професіонал? Чи

є професійний спорт професією у безпосередньому сенсі цього слова? Які записи повинен вносити роботодавець у трудову книжку спортсмена? Чи бере насправді спортсмен участь своєю працею у діяльності організації, як того вимагає законодавство про працю? Чому спортсмен не повинен виконувати правила внутрішнього трудового розпорядку в організації? Хто може підрахувати відпрацьований ним час, який, до речі, має становити не менше 40 годин на тиждень. Здоровий глузд свідчить, що за такого ставлення до спортивного режиму професіонал просто-напросто не відбудеться. Згідно з якими нормативними актами має бути складена посадова інструкція? Неможливим є і визначення розрядів оплати праці спортсменів. Навіть з тривалістю робочого часу, норма якого встановлена законодавством, виникають проблеми (адже як розподілити час на тренування, переїзди, змагання тощо). А як бути з охороною праці? Тож, при регулюванні цих відносин цивільне право є більш гнучким і може забезпечити їх більш адекватним механізмом регулювання. Крім того, спортивні клуби не влаштовує гіпотетична можливість для спортсмена просто піти з клубу, попередивши про це останній за два тижні, як це передбачає трудове законодавство. Відсутність істотних інструментів впливу на спортсмена також не влаштовує спортивні клуби. Адже будь-яке застосування санкцій, не передбачених кодексом законів про працю, легко може бути оскаржене спортсменом у суді.

Запроваджуючи трудо-правовий підхід до регулювання відносин контракування у спорті, вітчизняний законодавець провокує постійні колізії при регулюванні відповідної сфери відносин. Так, чинна ст. 23-3 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» передбачає, що спортсмен-професіонал має право на перехід до іншого спортивного клубу, що знаходиться на території України або за її межами, у разі офіційного оформлення взаємної угоди між клубами та спортсменом-професіоналом до закінчення строку дії контракту або невиконанні зазначених у такому контракті зобов'язань щодо спортсмена-професіонала.

Якщо відносини контракування є трудовими, то виникає питання, а що ж в дійсності заховане за необхідністю взаємної домовленості спортивних клубів у питанні переходу спортсменів до закінчення строку контракту? Не що інше, як спроба вирішення ніби трудового за визначенням спору цивільно-правовими засобами.

Насправді ж визнання досліджуваних відносин цивільно-правовими вирішило б цю проблему. Так, у випадку одностороннього переходу спортсмена виникає одностороннє порушення зобов'язань за цивільно-правовим договором, що породжує додаткові зобов'язання з відшкодування шкоди, спричинених неналежним або неповним виконанням основних зобов'язань за договором.

Отже, ст. 23-3 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», як і все українське законодавство у відповідній сфері, містить недоліки загального концептуального осмислення проблеми професійної спортивної діяльності в нашій країні, пов'язані з небажанням визнавати за такою діяльністю цивільно-правовий характер.

Зважаючи на той факт, що відносини у професійному спорті є, фактично, підприємницькими (господарськими) відносинами, що повинні регулюватися

нормами цивільного права, пропонуємо передбачити у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (або в окремому Законі «Про професійний спорт») чітку легальну дефініцію професійної спортивної діяльності через категорію підприємництва, відповідно до ст. 42 ГК України.

Так, професійною спортивною діяльністю пропонуємо називати самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність у сфері спорту з організації спортивних заходів, наділених особливою видовищністю, спрямовану на задоволення інтересів спортивних організацій, спортсменів-професіоналів та глядачів і систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу квитків, виконання робіт і надання послуг тощо.

Закріплення зазначеного визначення у позитивному праві дозволило б визнати, що в основі відносин між спортивним клубом та професійним спортсменом лежить не трудовий договір, а цивільно-правовий договір виконання робіт, у відповідності до якого одна сторона (виконавець) зобов'язується виконувати тренувальну діяльність з метою набуття навичок, що дозволяють досягати високих результатів у спортивних змаганнях, а інша сторона (замовник) бере на себе обов'язок оплатити ці роботи за отримання права користування досягнутими спортсменами результатами. Предметом договору виконання робіт у професійному спорті може бути спортивна майстерність як особливий об'єкт права власності. А право користування цим об'єктом буде передаватися власником іншим суб'єктам цивільно-правових відносин на умовах договору.

При цьому з'явиться також і можливість визначення критеріїв оцінки права користування спортивною майстерністю при здійсненні цивільно-правових правочинів. Одним з очевидних критеріїв уже зараз є спортивні досягнення і результати змагальної діяльності спортсмена.

Перевагою цивільно-правового договору є й те, що він зберігає для сторін свободу вибору форми, а в істотній мірі й змісту, встановлюючи гнучкий у застосуванні правовий зв'язок.

Таким чином, ми переконані, що відносини контрагування у спорті потребують регулювання інструментами цивільного права.

Враховуючи наведене вище, пропонуємо таке визначення спортивного контракту: домовленість двох сторін (спортсмена та спортивного клубу), відповідно до якої одна сторона (спортсмен) зобов'язується виконувати тренувальну діяльність з метою набуття навичок, що дозволяють досягати високих результатів у спортивних змаганнях, безпосередньо брати участь у змаганнях та передати право користування досягнутими результатами іншій стороні (спортивному клубу), а інша сторона (спортивний клуб) зобов'язується сплатити за це обумовлену у контракті грошову суму.

Література

1. Виноградов П. А. О современной концепции развития физической культуры и спорта // Современные проблемы и концепции развития физической культуры и спорта. — Челябинск : УрГАФК, 1997. — Ч. 1. — С. 15–35.
2. Коршудова Т. Ю. Развитие законодательства о труде профессиональных спортсменов // Трудовое право. — 2006. — № 5.

3. Васькевич В. П. Гражданско-правовое регулирование в области профессионального спорта : дис. ... канд. юрид. наук / В. П. Васькевич. — М., 2006.
4. Шевченко О. А. Особенности правового регулирования труда профессиональных спортсменов // Теория и практика физической культуры. — № 6.
5. Аптипов А. Ф. Профессиональный спорт и закон / А. Ф. Аптипов, Л. В. Уловистова // Теория и практика физической культуры. — 2001. — № 11.

Анотація

Ткалич М. О. Правова природа та особливості укладення контракту про спортивну діяльність. — Стаття.

У статті проаналізовано правову сутність контракту про спортивну діяльність. Автор статті робить висновок, що відносини, що складаються між спортсменом та спортивним клубом, є цивільно-правовими за своїм характером, відповідно й контракт про спортивну діяльність є різновидом цивільно-правових договорів і повинен укладатися відповідно до ЦК України.

Ключові слова: договір, спортивний контракт, контракуювацца, професійна спортивна діяльність, спортивний клуб.

Summary

Tkalych M. O. Legal Nature and Specific of Sport Contract. — Article.

The legal essence of sports contract is analysed in the article. The author makes a conclusion, that relations, existing among a sportsman and a sports club are civil by it's character, so a sports contract is a kind of civil legal agreements and must be concluded in accordance with the Civil Code of Ukraine.

Keywords: contract, sports contract, contraction, professional sports activity, sports club.